

Jazyk a společnost: pojmy a teze

jaro 2023

I. Co je to sociolingvistika?

sociologie a lingvistika

postavení sociolingvistiky v lingvistice

námítky sociolingvistiky proti tradiční lingvistice (Chomsky, de Saussure)

pojetí jazyk ze sociolingvistického hlediska

přístupy ke zkoumání vztahu mezi jazykem a společností (sociolingvistické přístupy):

1. variační sociolingvistika (mikrosociolingvistika)

korelační přístup

2. sociologie jazyka (makrosociolingvistika)

3. etnografie komunikace

komunikační kompetence

4. interakční sociolingvistika

oblasti zájmu sociolingvistiky (tj. témata, která sociolingvistika zkoumá a popisuje)

– variování jazyka / jazyková variace

– sociální, regionální a stylistická diferenciacie jazyka

– bilingvismus a multilingvismus

– diglosie

– pidžiny a kreolštiny

– jazykové plánování, jazyková politika

– standardizace jazyka, teorie spisovného jazyka

– etnografie komunikace

– postoje k jazyku

– vývojové změny v jazyce

– komunikace v institucích

– ideologické aspekty jazyka

– zachování jazyků, jejich zanikání a obnova

– problémy mezinárodní komunikace

vznik a vývoj sociolingvistiky jako samostatného oboru ve 20. století

II. Varieta a typy variet

varieta – definice

(vs. jazyk, dialekt, idiolekt, sociolekt, registr atd.)

idiolekt

jazyk × dialekt

dialekt × patois

„standardní dialekt“

akcent × dialekt, standardní akcent

lingvistická (strukturní) kritéria pro rozlišení jazyků a dialektů

1. genetická příbuznost

2. stavba jazyka

3. vzájemná srozumitelnost

sociální (funkční) kritéria pro rozlišení různých druhů variet

1. standardizace

2. vitalita
3. historičnost
4. autonomie
5. redukce
6. míšení
7. de facto norma

aplikace výše uvedených kritérií na konkrétní variety

III. Jazyk a typy jazyků

jazyk typu Abstand

jazyk typu Ausbau

dialekt jako podřízená varieta

standardní varieta (vs. ostatní variety)

standardní varieta × jazyk

sociolingvistická definice jazyka

typy jazyků:

- standardní/spisovný jazyk
- pluricentrický/polycentrický jazyk
- vernakulární jazyk
- mateřský jazyk
- národní jazyk
- úřední jazyk
- oficiální jazyk, státní jazyk (*de facto, de iure*)

IV. Stratifikace (národního) jazyka – češtiny

stratifikace a kritéria stratifikace

spisovný jazyk (standard) × nespisovný/é jazyk/y (substandard)

běžně mluvený jazyk

současná běžná mluva v českých zemích

strukturní útvary × nestrukturní útvary (poloútvary)

spisovná čeština

vrstvy spisovné češtiny, vlastnosti spisovné češtiny

hovorová čeština

hovorová čeština × obecná čeština

hovorová čeština × knižní čeština

dialekt, dialektologie (+ vztah k sociolingvistice)

izoglosa

typy izoglos

nářeční zeměpis

nářeční hranice

situace v České republice (hlavní nářeční skupiny češtiny a jejich typické znaky)

- postavení nářečí v dnešní jazykové situaci

interdialekt

obecná čeština

- různost chápání termínu obecná čeština (tři typy obecné češtiny)
- vztah mezi spisovným jazykem a obecnou češtinou

– situace na Moravě
regionální × sociální × funkční variety
dialekty (regionální dialekty) × sociolekty (sociální dialekty) × registry/funkční styly
sociolekty, jejich vlastnosti a rozdíly mezi jednotlivými sociolekty
– profesní mluva (profesionalismy)
– zájmový slang
– argot
– obecný slang
etnolekt
funkční styly, funkční jazyky (registry)

V. Jazyky v kontaktu

jazykový kontakt, kontakt jazyků

druhy kontaktních situací

- 1) zachování/udržování jazyka
vypůjčky, bilingvismus, jazyková interference
- 2) jazykový posun
změna užívání jazyka, zánik jazyka, obnova jazyků
- 3) vznik nových jazyků
pidžiny, kreolštiny, smíšené jazyky

VI. Bilingvismus a diglosie

bilingvismus, multilingvismus × monolingvismus

- postoje k bilingvismu (resp. bilingvními lidmi)
- výhody vícejazyčnosti

typy bilingvismu:

- individuální × společenský b.
- produktivní (aktivní) × receptivní (pasivní) b.
- primární (přirozený) × sekundární (umělý) b.
- aditivní × subtraktivní b.
- vyvážený × dominantní b.

diglosie

- vlastnosti diglosie (Ferguson)
- rozdíly mezi vysokou a nízkou varietou (funkce, prestiž, literární dědictví, akvizice jazyka, standardizace, gramatika, slovní zásoba, výslovnost)
- rozdíl mezi diglosií a situací standard+dialekty

vznik a vývoj diglosie

diglosie češtiny

post-diglotická situace

rozšířená definice diglosie (rozšířené chápání pojmu diglosie, Fishman)

vztah diglosie a bilingvismu

- jak diglosie, tak bilingvismus
- bilingvismus bez diglosie
- diglosie bez bilingvismu
- ani diglosie, ani bilingvismus

VII. Vzájemné ovlivňování jazyků v kontaktu

vliv L2 na L1 (výpůjčky, míchání kódů, dekreolizace) a L1 na L2 (jazyková interference)

výpůjčky/přejímky

lexikální a jiné výpůjčky

módní × nezbytné výpůjčky

adaptace výpůjček

pseudovýpůjčky

jazyková interference

přepínání kódů, střídání kódů

mezivětné × vnitřněvětné přepínání kódů

situační × metaforické přepínání kódů

kritéria pro odlišení míchání kódů a přejímek

okazionální přejímky

VIII. Jazykový posun

důvody jazykového posunu

faktory přispívající k jazykovému posunu

důsledky jazykového posunu

ohrožené jazyky

smrt/zánik jazyků

rozšíření velkých jazyků (angličtiny atd.)

obnova/revitalizace jazyků

IX. Pidžiny a kreolštiny, smíšené jazyky

lingua franca

pidžin

– proces pidžinizace (vznik pidžinu)

– dominantní jazyk (superstrát, lexifikátor) × podřízené jazyky (substráty)

– vlastnosti pidžinů, kterými se liší od ostatních jazyků

– typy pidžinů (situace, ve kterých pidžiny vznikly)

kreolština (kreolský jazyk)

– kreolizace (vznik kreolu)

– typy kreolštin (situace, ve kterých kreolštiny vznikly)

životní cyklus pidžinů a kreolštin

– žargon/pre-pidžin

– pidžin

– rozšířený pidžin / pidžinkreol

– kreolština

zánik pidžinů a kreolštin

výskyt pidžinů a kreolštin

dekreolizace

– (post)kreolské kontinuum

– akrolekt, mezolekt, bazilekt

smíšené jazyky

X. Jazyk, kultura a myšlení; jazyk a pohlaví

Sapir-Whorfova hypotéza

jazykový relativismus

jazykový determinismus

jazyk a pohlaví/rod

odlišnosti v užívání jazyka

sexismus v jazyce

XI. Jazykové plánování

jazykové plánování a jazyková politika

jazyk jako součást politiky

typy jazykového plánování

1. statusové plánování

– aktuální otázky v českém jazykovém plánování

– různý status jazyků

2. korpusové plánování

– čeho se může týkat korpusové plánování

jazyk a menšiny

– menšinový zákon v ČR

ideologie motivující změny v jazykovém plánování:

1. jazyková asimilace

2. jazykový pluralismus

3. vernakularizace

4. internacionalizace

kultivace (standardního) jazyka + jazyková kultura

– situace v ČR

jazyková politika v Československu a České republice